

ПРАКТИЧНА ПРИМІТКА №10

РЕПАРАЦІЇ ДЛЯ ОСІБ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД КАТУВАНЬ

Лютий 2024 р.

REDRESS

Ending torture, seeking justice for survivors

Цей посібник є частиною серії Практичних приміток, розроблених з метою підтримки виконання рішень про присудження репарацій на користь осіб, постраждалих від катувань та інших серйозних порушень прав людини. Він адресований фахівцям, які допомагають постраждалим особам на шляху отримання репарацій. Інші Практичні примітки REDRESS, що доповнюють цей документ, включають: «Закон проти катувань», «Комплексний стратегічний судовий захист проти катувань» та «Виконання рішень».

Метою цієї Практичної примітки є сприяння розумінню сутності репарацій, їхніх численних аспектів, принципів та стандартів. В документі наводяться практичні та порівняльні приклади, що стосуються подання клопотань та доступу до репарацій в різних контекстах із застосуванням підходу, орієнтованого на постраждалих осіб, а також пропонуються стратегії подолання перешкод на шляху до отримання репарацій. Ця Практична примітка доповнюється Практичними примітками REDRESS щодо клопотання про репарації, підходу, орієнтованого на постраждалих осіб, та компенсації.

Цю публікацію підготував **Алехандро Родрігес Діас (Alejandro Rodríguez Díaz)**, юрисконсульт REDRESS, за підтримки членів команди REDRESS: **Піс Аміто (Peace Amito)**, менеджерка програми, **Жулі Бардеш (Julie Bardèche)**, юридична радниця, **Міра Насір (Mira Naseer)**, юридична співробітниця, **Ізабель Терранова (Isabelle Terranova)**, юридична співробітниця, **Алехандра Вісенте (Alejandra Vicente)**, керівниця юридичного відділу, **Єва Санчіс (Eva Sanchis)**, керівниця відділу комунікацій, та **Руперт Скілбек (Rupert Skilbeck)**, директор.

REDRESS

Ending torture, seeking justice for survivors

ЗМІСТ

СКОРОЧЕННЯ	5
1. ВСТУП	6
ПРИМІТКА ЩОДО ТЕРМІНОЛОГІЇ	7
2. ПРАВО НА РЕПАРАЦІЇ	9
2.1 КОЛИ ВИНИКАЄ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ ЗА РЕПАРАЦІЇ?	9
2.2 ПРАВО НА ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ТА РЕПАРАЦІЮ	10
2.3 ХТО Є БЕНЕФІЦІАРАМИ РЕПАРАЦІЙ?	13
i. Прямі та непрямі потерпілі особи	13
ii. Індивідуальні та колективні репарації	17
iii. Трансгенераційна травма	19
2.4 ЯК МАЄ НАДАВАТИСЯ РЕПАРАЦІЯ?	20
2.5 ФОРМИ РЕПАРАЦІЙ	24
i. Реституція	24
ii. Компенсація	25
iii. Реабілітація	27
iv. Сатисфакція	28
v. Гарантії неповторення	29
2.6 ТРАНСФОРМАЦІЙНІ РЕПАРАЦІЇ	31
2.7 ТИМЧАСОВА ДОПОМОГА	33
3. ОБОВ'ЯЗОК ДЕРЖАВИ ЩОДО НАДАННЯ РЕПАРАЦІЙ	34
3.1 ОБОВ'ЯЗКИ ДЕРЖАВ ЩОДО РОЗСЛІДУВАННЯ, ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ПОКАРАННЯ ВИННИХ ОСІБ	34

3.2	ОБОВ'ЯЗОК ДЕРЖАВ ЗАБЕЗПЕЧИТИ ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ЗА ПОРУШЕННЯ, ВЧИНЕНІ ДЕРЖАВНИМИ СЛУЖБОВЦЯМИ	35
3.3	ОБОВ'ЯЗОК ДЕРЖАВ НАДАВАТИ ЗАСОБИ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ЗА ПОРУШЕННЯ, ВЧИНЕНІ ПРИВАТНИМИ СУБ'ЄКТАМИ	37
i.	Недержавні збройні групи	37
ii.	Бізнес	38
3.4	РЕПАРАЦІЯ В КОНТЕКСТАХ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ	40
4.	ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ РЕПАРАЦІЙ	43
4.1	МАТЕРІАЛЬНІ ТА СОЦІАЛЬНІ МІРКУВАННЯ	43
i.	Географічні обмеження	43
ii.	Здоров'я та інші індивідуальні обставини	43
iii.	Стигматизація та ревіктимізація	44
iv.	Юридичне представництво та вартість правосуддя	45
v.	Загрози проти потерпілих осіб	45
4.2	ПРАВОВІ ПЕРЕШКОДИ	47
i.	Строки давності	47
ii.	Амністії	49
iii.	Імунітети	50
iv.	Правова реформа як репарація	51
4.3	КОНТЕКСТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ	51
5.	ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА	53

СКОРОЧЕННЯ

АСНPR	Африканська хартія прав людини і народів
АСHR	Американська конвенція з прав людини
ACommHPR	Африканська комісія з прав людини і народів
ACtHR	Африканський суд з прав людини і народів
CEDAW	Комітет ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок
IACHR	Міжамериканська комісія з прав людини
IACtHR	Міжамериканський суд з прав людини
ICCPR	Міжнародний пакт про громадянські та політичні права
OAS	Організація американських держав
ЕКПЛ	Європейська конвенція з прав людини
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
ЗДПЛ	Загальна декларація прав людини
КПК	Комітет ООН проти катувань
КПК ООН	Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання
КПЛ	Комітет ООН з прав людини
МС	Міжнародний Суд ООН
НЗГ	Недержавна збройна група
НУО	Неурядова організація
ООН	Організація Об'єднаних Націй
СНПК	Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом

1. ВСТУП

Репарації за порушення прав людини, включаючи катування, є ключовим елементом на шляху потерпілих та постраждалих осіб до відновлення. Це складна та багатоаспектна концепція, яку фахівці повинні повністю усвідомлювати, щоб належним чином надавати настанови та консультувати постраждалих осіб. Метою цієї Практичної примітки є допомогти фахівцям зрозуміти сутність репарацій у контексті катувань та інших серйозних порушень прав людини. У ній визнається, що репараційні заходи є залежними від контексту та індивідуальних обставин особи.

Ця Практична примітка заохочує фахівців впроваджувати підхід, орієнтований на постраждалих осіб, у свою практику на всіх етапах процесу репарацій. Права, добробут, залученість, участь, а також потреби та преференції постраждалих від порушень прав людини осіб повинні бути пріоритетними для усунення розбіжностей, які часто виникають між формальними процесами присудження репарацій та постраждалими спільнотами.

Цей документ містить загальний вступ до концепції та принципів репарацій. У ньому пропонуються практичні та порівняльні приклади клопотань щодо репараційних заходів, доступу до них та їх імплементації в різних контекстах. Також в ньому досліджуються перешкоди, з якими стикаються постраждалі особи перед національними, регіональними та міжнародними механізмами. Ця Практична примітка охоплює:

- 1. Право на репарації:** У цьому розділі описано поняття репарації, її принципи, форми, а також коло осіб, які мають право на відшкодування.
- 2. Обов'язок Держави щодо надання репарацій:** У цьому розділі викладено міжнародні правові зобов'язання щодо ефективного розслідування та притягнення до кримінальної відповідальності виконавців злочинів,

забезпечення ефективних засобів правового захисту для потерпілих осіб з метою клопотання про репарації, а також деякі практичні коментарі щодо випадків, коли виконавцем є приватний суб'єкт.

- 3. Практика застосування репарацій:** У цьому розділі досліджуються найпоширеніші проблеми, з якими стикаються фахівці та постраждалі особи у законодавстві та на практиці щодо доступу до правосуддя та репарацій на національному рівні, включно з матеріальними, правовими та контекстуальними перешкодами.

Примітка щодо термінології

Рішення: Органи ООН з прав людини та регіональні системи з прав людини використовують різну термінологію для позначення своїх висновків. Договірні органи та спеціальні процедури ООН оприлюднюють «міркування». Міжамериканська комісія з прав людини (IACHR) видає «звіти». Африканська комісія з прав людини і народів (ACoMmHPR) видає «рішення». Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), Африканський суд з прав людини і народів (ACtHPR) та Міжамериканський суд з прав людини (IACtHR) видають «постанови». Для спрощення ця Практична примітка використовує термін «рішення» для позначення всіх вищезазначених висновків.

Засоби правового захисту, репарації та відшкодування: У цій Практичній Примітці ми використовуємо термін «засоби правового захисту» для позначення юридичних процесів, які можуть забезпечити встановлення істини, правосуддя та репарацій, а також для позначення конкретних результатів судових процесів. Ми використовуємо термін «репарацій» для позначення сутнісних заходів, як визначено в цій Практичній примітці, які розробляються та впроваджуються для відшкодування шкоди, завданої внаслідок порушення прав людини. Термін «відшкодування» іноді використовується як загальний термін, що стосується обох цих понять.

Потерпілі та постраждалі особи: У цій Практичній Примітці ми використовуємо обидва терміни: «потерпіла особа» і «постраждала особа». Обговорюючи міжнародну судову практику та правові стандарти щодо права на репарації, ми використовуємо термін «потерпіла особа» для узгодження з термінологією, що використовується судами, регіональними та міжнародними органами. У коментарях ми використовуємо термін «постраждала особа» для позначення як осіб, які пережили порушення прав людини, так і їхніх сімей та громад, а також сімей тих, хто загинув внаслідок таких порушень.

Наше використання слова «постраждала особа» замість «потерпіла особа» жодним чином не має на меті зменшити правовий статус осіб як потерпілих від злочинів і порушень відповідно до національного та міжнародного права, як індивідуально, так і колективно. У тих випадках, коли ми використовуємо термін «постраждала особа», ми робимо це для підкреслення самовизначення, гідності та стійкості окремих потерпілих, а також можливості зцілення та реабілітації.

2. ПРАВО НА РЕПАРАЦІЮ

2.1 Коли виникає відповідальність держави за репарації?

Держава повинна надати репарації, коли порушення прав людини може бути їй поставлене у провину. Це відбувається у випадках, коли порушення, скоєні представниками, посадовими особами або агентами держави, приватними суб'єктами, які діють від імені держави або здійснюють державно-подібні функції, або коли державі не вдалося запобігти порушенням, забезпечити захист та/або провести розслідування таких порушень. В таких випадках, держави повинні забезпечити, щоб постраждалі особи могли мати доступ до правосуддя та ефективних засобів правового захисту, включно з наданням репарацій.

Держави повинні забезпечити ефективні засоби правового захисту, щоб постраждалі від порушень прав людини, скоєних приватними суб'єктами, могли отримати доступ до репарацій. Ці зобов'язання передбачають створення правових рамок та механізмів, які дозволяють постраждалим особам вимагати та отримувати відшкодування за завдану їм шкоду. Це може включати судові процедури або програми репарацій. Судові засоби правового захисту зазвичай починаються з індивідуальних заяв та скарг у рамках судового процесу, які повинні бути вирішені суддею на основі вичерпних доказів, правових аргументів та процесуальних вимог. На відміну від цього, програми репарацій зазвичай є адміністративними механізмами, що створюються у випадках систематичних та масових порушень прав людини. Вони спрямовані на забезпечення відшкодування збитків якомога більшої кількості потерпілих та мають більш гнучкий характер. Тягар доведення в таких програмах є нижчим, а компенсація, як правило, надається на основі фіксованих сум (див. розділ 3.4 нижче).

2.2 Право на ефективний засіб правового захисту та репарації

Право потерпілих осіб на ефективний засіб правового захисту та репарації чітко закріплене в міжнародному праві прав людини та міжнародному гуманітарному праві, а також проголошено в низці міжнародних договорів та інструментів. До них належать:

<p><u>Загальна декларація прав людини (ЗДПЛ)</u></p>	<p>Стаття 8</p> <p>Кожна людина має право на ефективний засіб правового захисту компетентними національними судами у випадках порушення основних прав, наданих їй конституцією або законом.</p>
<p><u>Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (МПГПП)</u></p>	<p>Стаття 2</p> <p>(...)</p> <p>3. Кожна держава-учасниця цього Пакту зобов'язується:</p> <p>(а) забезпечити, щоб будь-яка особа, права чи свободи якої, визнані в цьому Пакті, порушено, мала ефективний засіб правового захисту, незалежно від того, чи порушення було вчинено особами, які діяли в офіційній якості;</p> <p>(б) забезпечити, щоб будь-яка особа, яка вимагає такого засобу правового захисту, мала право на нього, визначене компетентними судовими, адміністративними чи законодавчими органами, або будь-яким іншим компетентним органом, передбаченим правовою системою держави, та розвивати можливості судового захисту;</p> <p>(с) забезпечити, щоб компетентні органи здійснювали виконання такого наданого засобу правового захисту.</p>

Міжнародна конвенція
про ліквідацію
всіх форм расової
дискримінації

Стаття 6

Держави-учасниці забезпечують кожній особі, яка перебуває під їхньою юрисдикцією, ефективний захист та засоби правового захисту через компетентні національні трибунали та інші державні установи від будь-яких актів расової дискримінації, які порушують її права людини та основні свободи, що суперечать цій Конвенції, а також право вимагати від таких трибуналів справедливих та належних репарацій або сатисфакції за будь-яку шкоду, завдану в результаті такої дискримінації.

Міжнародна конвенція
про захист усіх осіб
від насильницьких
зникнень

Стаття 24

(...)

4. Кожна держава-учасниця забезпечує у своїй правовій системі право потерпілих осіб від насильницьких зникнень на отримання репарацій та швидкої, справедливої та адекватної компенсації.

5. Право на отримання репарацій, про яке йдеться в пункті 4 цієї статті, охоплює матеріальну та моральну шкоду, а у деяких випадках й інші форми репарацій, такі як:

- (a) Реституція;
- (b) Реабілітація;
- (c) Сатисфакція, включно з відновленням гідності та репутації;
- (d) Гарантії неповторення.

(...)

<p><u>Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання</u></p>	<p>Стаття 14</p> <p>1. Кожна держава-учасниця забезпечує у своїй правовій системі, щоб потерпіла від акту катувань особа отримала відшкодування та мала право на примусове виконання справедливої та належної компенсації, включаючи засоби для якомога повнішої реабілітації. У разі смерті потерпілої особи внаслідок акту катування її утриманці мають право на компенсацію.</p> <p>2. Жодне положення цієї статті не зачіпає будь-якого права потерпілої особи чи інших осіб на компенсацію, яке може існувати згідно з національним законодавством.</p> <p><i>(додатково розширено в Зауваженні загального порядку № 3 Комітету проти катувань (КПК))</i></p>
<p><u>Конвенція (IV) про закони та звичаї війни на суходолі</u></p>	<p>Стаття 3</p> <p>Воююча сторона, яка порушує положення вказаного Положення, несе відповідальність за виплату компенсації, якщо цього вимагає ситуація. Вона несе відповідальність за всі дії, скоєні особами, що входять до складу її збройних сил.</p>
<p><u>Звичаєві норми міжнародного гуманітарного права Міжнародного Комітету Червоного Хреста</u></p>	<p>Правило 150</p> <p>Держава, відповідальна за порушення міжнародного гуманітарного права, зобов'язана здійснити повні репарації за заподіяні втрату або шкоду.</p>

У 2005 році Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй ухвалила Основні принципи та керівні положення, що стосуються права на правовий захист та репарації для потерпілих від грубих порушень міжнародного права прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права (Основні принципи та керівні положення). Ці Керівні положення використовуються як інструмент тлумачення для застосування репарацій.

На регіональному рівні Африканська комісія з прав людини і народів (ACommHPR) у своєму Зауваженні загального порядку № 4 пояснила, що надання відшкодування постраждалим від катувань особам є міжнародним зобов'язанням, що випливає з Африканської хартії прав людини і народів (ACHPR). Так само Міжамериканський суд з прав людини (IACtHR) постановив, що право на ефективний засіб правового захисту інкорпороване у право на доступ до правосуддя, яке закріплене у статтях 8 та 25 Американської конвенції з прав людини (ACHR) (Див., наприклад, *Справа «Жінки – жертви сексуальних катувань в Атенко проти Мексики» (Women Victims of Sexual Torture in Atenco v. Mexico)*).

2.3 Хто є бенефіціарами репарацій?

Основні принципи та керівні положення і Зауваження загального порядку № 3 КПК визначають потерпілих як осіб, які індивідуально чи колективно зазнали фізичної чи психічної травми, емоційного страждання, економічних збитків або суттєвого обмеження їхніх основних прав унаслідок порушення. КПК зазначає, що статус «потерпілої особи» має бути визнаний незалежно від того, чи було встановлено особу виконавця, чи було його притягнуто до кримінальної відповідальності, чи застосовано до нього санкції.

і. Прямі та непрямі потерпілі особи

Катування має серйозні наслідки для особи, яка безпосередньо зазнала його (пряма потерпіла особа), а також для її родичів або утриманців, і для тих, «хто зазнав шкоди, втручаючись з метою надання допомоги потерпілим особам у біді або запобігання віктимізації» (непряма постраждала особа) (непряма потерпіла особа; (див.: Основні принципи та керівні положення)). Право на репарацію мають як прямі, так і непрямі потерпілі особи.

Судова палата Міжнародного кримінального суду у своєму наказі про репарації у справі *«Прокурор проти Боско Нтаганди» (Prosecutor v. Bosco Ntaganda)* (2021 р.) зазначила, що існує щонайменше чотири категорії непрямих потерпілих осіб:

«(...)

- a. члени сім'ї прямих потерпілих осіб;
- b. будь-яка особа, яка намагалася запобігти вчиненню одного або кількох злочинів, які розглядаються;
- c. особи, які зазнали шкоди, допомагаючи або втручаючись на користь прямих потерпілих осіб; а також
- d. інші особи, які зазнали особистої шкоди внаслідок цих злочинів».

Міжамериканський суд з прав людини (IAcTtHR) постановив, що шкода, завдана непрямим потерпілим особам, особливо тим, хто має тісний зв'язок із прямими потерпілими особами, вважається презюмованою, і, отже, для доведення цієї шкоди не потрібні додаткові докази. (Див. наприклад, *Справа «Мірна Мак Чанг проти Гватемали» (Myrna Mack Chang vs Guatemala)*).

Особа може бути як прямою, так і непрямою потерпілою особою; відповідно, фахівці повинні вимагати репарації за кожен тип завданої шкоди. Така ситуація може виникнути, наприклад, якщо двоє родичів зазнали порушення прав людини. У цьому сценарії обидві особи мають право на отримання репарацій як прямі потерпілі особи, а також на отримання відшкодування як непрямі потерпілі за шкоду, завдану внаслідок порушень, вчинених проти їхнього родича.

КЕЙС-СТАДІ

Міжамериканський суд з прав людини (IAcTtHR) у справі *«Різанина в Санто-Домінго проти Колумбії» (Massacre Santo Domingo v. Colombia)* постановив, що військова операція, проведена Збройними силами Колумбії, відбулася з порушенням міжнародного гуманітарного права. Збройні сили атакували цивільне населення, що призвело до смерті, поранень та майнової шкоди. У списку потерпілих Суд визнав, що деякі особи були як прямими, так і непрямими потерпілими, оскільки вони не лише зазнали поранень, спричинених атаками, але й їхні родичі також постраждали.

За певних обставин шкода, завдана родичам прямих потерпілих, може призвести до порушення їхніх власних прав. У численних випадках IAcTtHR визнавав порушення права на особисту недоторканність родичів прямих потерпілих осіб через додаткові страждання, яких вони зазнали внаслідок обставин порушень, вчинених проти прямих потерпілих осіб, а також наступних дій або бездіяльності державних органів стосовно цих актів, включно з відсутністю розслідування. Фахівці повинні перевіряти обставини родичів прямих потерпілих осіб для визначення тяжкості їхніх страждань та вимагати комплексних репараційних заходів від їхнього імені.

КЕЙС-СТАДІ

Лінді Лопес Сото було 18 років, коли вона протягом чотирьох місяців зазнавала викрадення, сексуального рабства та інших форм катувань від приватної особи. Хоча сестра Лінди повідомила венесуельську владу про її зникнення, вони поставилися до цього недбало і не вжили адекватних заходів для її пошуку. Коли Лінді вдалося втекти від свого викрадача, через тяжкість насильства, включно з необхідністю реконструкції обличчя, вона потребувала медичної допомоги. Згодом вона зазнала повторної віктимізації в рамках судового процесу через гендерні стереотипи, необґрунтовані затримки та корупцію. У своєму рішенні ІАСЧР (***Справа «Лопес Сото та інші проти Венесуели» (Lopez Soto et al. v. Venezuela)***) встановив, що право на особисту недоторканність родичів Лінди Лопес Сото також було порушено з огляду на наступне:

«(i) особисті наслідки для їхнього фізичного та емоційного здоров'я, а також незворотна зміна їхніх життєвих проєктів; (ii) повний розрив сімейної динаміки, що у цьому випадку є особливо серйозним, з огляду на те, що більшість братів і сестер на час подій були неповнолітніми; (iii) тяжкі наслідки на фінансовому рівні та неадекватність доступних ресурсів; (iv) почуття страху та безпорадності перед загрозами та переслідуваннями, яких вони зазнали, та (v) індивідуальні й соціальні наслідки, виражені стражданнями, безсиллям та вразливістю у результаті тривалого пошуку справедливості та повторної віктимізуючої діяльності органів, відповідальних за розслідування та кримінальне переслідування, а також через натяки під час судового провадження на те, що вони були частиною мережі проституції, або звинувачення у тому, що батько був наркоторговцем чи парамілітарним діячем».

ii. Індивідуальні та колективні репарації

Індивідуальні репарації мають на меті відшкодувати шкоду, завдану конкретній потерпілій особі. Надання індивідуальних репарацій забезпечує відчуття особистої справедливості у окремих потерпілих осіб, оскільки їхні власні скарги були розглянуті та врегульовані індивідуально. Зазвичай це приймає форму реституції, сатисфакції, компенсації та реабілітації (див. 2.4 Форми репарації).

Колективні репарації зосереджені на наданні відшкодування групам потерпілих та постраждалих осіб, які зазнали шкоди і пов'язані спільною ідентичністю, досвідом або формою порушення. Цей тип репарацій може бути наданий щонайменше у двох сценаріях. Перший сценарій виникає, коли особи зазнають порушень прав людини через їхню належність до певної групи чи колективу. У таких випадках репарації можуть враховувати мотиви порушень, включаючи ґендер, сексуальну орієнтацію, політичні погляди, расу чи етнічне походження. Другий сценарій існує, коли порушення впливають на колектив як групу, та індивідуальна шкода не може бути диференційована; приклади включають порушення, спрямовані проти споконвічних земель корінних народів або проти етнічних груп.

Колективні репарації зазвичай надаються у формі сатисфакції та гарантій неповторення, хоча вони можуть також включати матеріальну компенсацію та реабілітацію. Колективні репарації є особливо актуальними в контексті систематичних та грубих порушень прав людини, наприклад, у ситуаціях збройного конфлікту.

КЕЙС-СТАДІ

IACtHR у справі «Члени та активісти політичного руху *Unión Patriótica* проти Колумбії» (*embers and Militants of the Unión Patriótica v. Colombia*) проаналізував насильство (включно з геноцидом) проти лівого політичного руху в Колумбії («Unión Patriótica») протягом 1980-х та 1990-х років. Насильство проти членів «Unión Patriótica» включало вбивства, катування, насильницькі зникнення, сексуальне насильство, погрози, примусове переміщення та свавільні затримання. Ці акти були вчинені за прямої та непрямої участі держави.

У своєму рішенні IACtHR постановив застосувати заходи колективної репарації, спрямовані на відновлення гідності членів «Unión Patriótica». Це було зроблено шляхом призначення створення документального фільму про стигматизацію та насильство, яких зазнали члени «Unión Patriótica», будівництва меморіалу та встановлення дня вшанування пам'яті. Суд також постановив застосувати індивідуальні репараційні заходи, включаючи компенсацію, комплексну реабілітацію, забезпечення умов для повернення внутрішньо переміщених осіб та пошук постраждалих від насильницького зникнення.

Колективні репарації часто не відповідають інтимній природі порушень прав людини та унікальному характеру страждань потерпілих осіб. З цієї причини колективні репарації не анулюють зобов'язання держави щодо імплементації індивідуальних репараційних заходів. Представники потерпілих осіб повинні, наскільки це можливо, намагатися розрізнати потерпілих осіб та індивідуалізувати їхні потреби. Це можна зробити, наприклад, шляхом розмежування шкоди, завданої конкретним особам, та шкоди, завданої колективним групам чи громадам/спільнотам.

Визначення колективної шкоди у справах про катування

Фахівці можуть взяти до уваги Зауваження загального порядку № 4 АСоттНРР, в якому викладені правила для визначення колективної шкоди та застосування колективних репарацій у справах про катування:

- Колективна шкода може бути визначена, коли катування вчиняються щодо членів маргіналізованих або соціально незахищених груп, груп осіб, які постраждали індивідуально, але через спільний досвід мають спільну ідентичність, спільноти, що проживає на одній географічній території, та певної групи, яка самоідентифікує себе як колектив, серед інших.
- Колективні репарації мають враховувати особливості групи та бути чутливою до колективно завданої шкоди.
- Держави зобов'язані забезпечити повну та поінформовану участь потерпілих осіб у процесі репарацій, особливо тих, хто є більш вразливим у межах групи.
- Колективні репарації повинні включати визнання фактів катувань та неправомірного поведіння, яких зазнали потерпілі особи, а також відповідальності держави за ці акти.
- Репараційні заходи мають бути пропорційними завданій шкоді.
- Колективні репарації не повинні підміняти індивідуальні репарації.

iii. Трансгенераційна травма

Вплив катувань та порушень прав людини може поширюватися за межі безпосередніх потерпілих осіб і зачіпати майбутні покоління. Це має місце, наприклад, коли сім'я впадає у бідність через втрату основного годувальника, який постраждав від порушень прав людини, що може призвести до довгострокових наслідків та ускладнити доступ до освіти.

Концепція трансгенераційної шкоди чи травми стає особливо актуальною у випадках системних порушень або порушень, що відбуваються в контексті збройного конфлікту. Спільнотам може знадобитися кілька поколінь, щоб

повністю відновити свої права та повернути собі законне місце в суспільстві. Тривалі наслідки таких порушень підкреслюють необхідність комплексних репарацій, які враховують наслідки минулих порушень та підтримують довгострокове зцілення та розширення прав і можливостей постраждалих осіб і спільнот.

Під час підготовки клопотань про репарації фахівці повинні досліджувати та документувати травми та шкоду, завдані молодшим та старшим поколінням у межах спільноти постраждалих.

Комісія правди в Колумбії (Truth Commission in Colombia) визнала існування трансгенераційної травми у своєму остаточному звіті. У звіті було наголошено на довготривалих наслідках насильства, замовчування та безкарності під час збройного конфлікту для наступних поколінь, які безпосередньо не постраждали від насильства. Ці наслідки проявляються в різних сферах, включно з емоційним благополуччям, соціальною динамікою, культурними практиками та економічними умовами. У звіті було пролито світло на глибокі та широкомасштабні наслідки конфлікту, що виходять за рамки безпосередніх потерпілих осіб, і підкреслено необхідність комплексних зусиль для подолання та загоєння цих інтергенераційних ран.

2.4 Як мають надаватися репарації

Для того, щоб репарації були ефективними, вони мають надаватися відповідно до певних мінімальних стандартів. Принципи репарацій розроблені в Зауваженні загального порядку № 3 КПК, Основних принципах та керівних положеннях, а також у Зауваженні загального порядку № 4 АСоттНРР. Кожен із принципів, викладених нижче, повинен бути врахований при розробці та імплементації репараційних заходів і програм, а фахівці відіграють вирішальну роль у моніторингу їхнього застосування.

Доступність: Державні органи повинні забезпечити, щоб постраждалі особи мали доступ до механізмів отримання репарацій, були поінформовані про

них або володіли відповідною інформацією. Влада зобов'язана усунути правові, культурні, економічні, географічні та інші перешкоди, які заважають постраждалим особам отримати доступ до репарацій, особливо для вразливих груп населення. Держава повинна консультуватися з постраждалими особами та заохочувати їхню участь у процесі репарацій, щоб визначити та задовольнити їхні потреби й подолати перешкоди.

Особи, постраждалі від порушень прав людини, повинні отримувати чітку інформацію про наявні засоби правового захисту та інші шляхи доступу до репарацій, про їхні права та публічні послуги, на які вони мають право. Розкриття інформації повинно бути ефективним і охоплювати якомога більшу кількість потерпілих. Можуть бути необхідні додаткові заходи для охоплення найбільш маргіналізованих груп, включно з внутрішньо переміщеними особами, тими, хто проживає у сільській місцевості, корінними народами, мігрантами, які можуть не володіти державною мовою, дітьми, особами, позбавленими волі, та іншими.

Відповідність: Репараційні заходи мають бути відповідними та пропорційними до тяжкості та обставин порушень. Це означає, що репарації мають відповідати індивідуальним фактам кожної справи, порушенням прав людини та завданій шкоді, а також потребам потерпілих осіб.

Комплексність: Цей принцип стосується повного обсягу репараційних заходів (див. 2.4 нижче, Зауваження загального порядку № 3 КПК та Основні принципи та керівні положення). Для забезпечення комплексності репарації повинні мати на меті охоплення різних вимірів завданої шкоди.

Цілісний підхід: Репарації повинні охоплювати фізичний, психологічний, економічний, соціальний, культурний та інші виміри шкоди, завданої потерпілим особам.

Недискримінаційність: Репарації повинні дотримуватися принципу рівності та не повинні бути дискримінаційними за ознакою раси, сексуальної орієнтації чи гендерної ідентичності або вираження, етнічного походження, соціально-економічного становища, інвалідності, мови, релігії, політичних переконань

чи будь-якої іншої ознаки потерпілої особи. Під час оцінки репарацій до постраждалих осіб слід ставитися справедливо, гідно та співчутливо. При розробці та імplementації репараційних заходів необхідне застосування диференційованих підходів.

Невідкладність: Наслідки серйозних порушень прав людини, особливо катувань, часто породжують невідкладні потреби у постраждалих осіб. Шкода може посилюватися, якщо її не усунути оперативно. Тому репарації повинні надаватися без необґрунтованої затримки. У разі необхідності, слід надавати тимчасові репараційні заходи до моменту, поки не можуть бути імplementовані більш довгострокові заходи (див. *нижче* 2.6).

Концепція «**невідкладних репарацій**» пов'язана з принципом швидкості доступу до правосуддя. Оскільки неможливо встановити універсальний часовий ліміт для прийняття рішення щодо внутрішнього засобу правового захисту, ІАСtHR розробив чотири елементи для аналізу часу, витраченого національним органом на розслідування та переслідування порушень у світлі міжнародних стандартів (Див., наприклад, справа **«Фурлан та інші проти Аргентини» (Furlan at al. v. Argentina)**). Інші міжнародні органи з прав людини, такі як Комітет з прав людини (КПЛ), також розглядали ці чотири критерії:

- i. **Складність:** Цей елемент стосується, серед іншого, кількості потерпілих осіб, складності фактів та доказів, часу, що минув з моменту порушення, та контексту.

- ii. Процесуальна активність зацікавленої сторони: Поведінка зацікавленої сторони (потерпілих осіб або їхніх родичів) не повинна перешкоджати нормальному перебігу процедури. У справах про катування потерпілі особи перебувають у нерівному становищі, оскільки вони часто позбавлені волі, докази перебувають у розпорядженні держави, потерпілим особам часто перешкоджають подавати скарги тощо. Ці обставини мають бути враховані органами влади, щоб уникнути необґрунтованих затримок у розгляді клопотань щодо катувань.
- iii. Поведінка органів влади: Судді або адміністративні органи, які приймають рішення щодо репарацій, повинні діяти з належною обачністю та уникати необґрунтованих затримок.
- iv. Несприятливий вплив на судову ситуацію та вплив на особисту недоторканність: Якщо спливання часу при прийнятті рішення щодо репарацій може призвести до подальших порушень прав потерпілих осіб, органи влади зобов'язані діяти невідкладно, щоб справа була вирішена якомога швидше.

Орієнтованість на постраждалих осіб: Репарації повинні враховувати унікальну шкоду, завдану постраждалим особам, а також їхні індивідуальні побажання та очікування щодо відшкодування, щоб розробити індивідуально адаптовані заходи. Ефективна участь постраждалих осіб має життєво важливе значення для того, щоб репарації адекватно відповідали їхнім потребам і пріоритетам. Протягом усього процесу розробки та імплементації репараційних заходів і програм слід надавати пріоритет безпеці та захисту, приватності постраждалих осіб, а також принципу незаподіяння шкоди.

Кіншаська декларація: У контексті сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (СНПК), постраждалі особи з Африканського континенту через публічну декларацію висунули вимогу щодо їхньої участі у розробці та спільному створенні репараційних програм. Вони підтвердили, що повинні брати участь «у розробці, імплементації, моніторингу та оцінці» репараційних програм.

Для отримання додаткової інформації та практичних вказівок щодо забезпечення орієнтованості на постраждалих осіб у розробці та імplementації репараційних програм, будь ласка, ознайомтеся з майбутньою Практичною приміткою REDRESS щодо імplementації підходу, орієнтованого на постраждалих осіб, до репарації.

Сталість: Репараційні заходи та програми мають розроблятися та фінансуватися з урахуванням того, що їхня імplementація часто потребує тривалого періоду часу, особливо у випадках масових порушень із великою кількістю потерпілих осіб. Вони повинні бути адекватно забезпечені технічними, людськими, фінансовими та іншими ресурсами.

2.5 Форми репарацій

Основні принципи та керівні положення, а також інші міжнародні та регіональні документи визнають, що репарації можуть мати різні форми, включно з **реституцією, компенсацією, реабілітацією, сатисфакцією та гарантіями неповторення**. Ці форми репарацій мають імplementуватися з дотриманням принципів, викладених вище, у взаємодоповнюваності одна з одною, на індивідуальній основі та відповідно до побажань і потреб постраждалих осіб.

і. Реституція

Ця форма репарацій має на меті відновити потерпілих осіб у їхньому становищі, що існувало до моменту вчинення порушення прав людини. Африканська комісія у своєму Зауваженні загального порядку № 4 згадала деякі приклади реституційних заходів у справах про катування, серед іншого, звільнення особи, свавільно затриманої, відновлення громадянства, трудових або майнових прав чи прав на землю. Проте, як зазначив КПК у своєму Зауваженні загального порядку № 3, у випадках катування не завжди можливо відновити потерпілу особу у її початковому становищі.

КЕЙС-СТАДІ

У справі «Сіді Абдалла проти Марокко» (Sidi Abdallah v Morocco), потерпіла особа зазнала катувань під час тримання під вартою та була змушена зізнатися у злочинах, нібито скоєних проти марокканської поліції. Вона зазнала сексуального насильства, побиття, а також їй мочилися на обличчя, серед інших форм катувань. Сіді Абдалла був засуджений до довічного ув'язнення на підставі цього вимушеного зізнання.

Потерпіла особа кілька разів повідомляла про катування слідчому судді. Ці заяви не були сприйняті серйозно та не призвели до розслідування. На початку ув'язнення потерпіла особа мала право на побачення з родиною, але згодом її перевели до іншої в'язниці, далі від родини, в умови ізоляції та без права на відвідування. Потерпілій особі також було відмовлено в медичній допомозі.

У своєму рішенні, серед інших форм репарацій, КПК постановив застосувати заходи реституції, включно з поверненням потерпілої особи до в'язниці, розташованої ближче до її сім'ї, призупиненням застосування одиночного ув'язнення та відновленням її права на відвідування.

Фахівцям слід пам'ятати, що реституція не завжди є найкращим рішенням для потерпілих осіб, оскільки початкове становище може обмежувати їхню індивідуальну дієздатність та перешкоджати розширенню прав та можливостей. Це має місце, наприклад, коли структурна дискримінація та нерівність призвели до насильства. У справах, пов'язаних із гендерно-зумовленим насильством, реституція початкового стану потерпілої особи може означати становище позбавлене можливостей, що робить її вразливою до подальшого насильства. У таких випадках надається перевага формам репарації з трансформаційним елементом (див. 2.5 нижче).

ii. Компенсація

У рамках цієї форми репарацій потерпілим особам присуджується грошова компенсація за фінансову (майнову) та нефінансову (немайнову) шкоду,

завдану внаслідок порушень прав людини. Майнова шкода стосується економічних втрат, які легко піддаються кількісній оцінці (наприклад, втрачені кошти, втрата майбутнього заробітку, витрати на юридичну, медичну чи іншу допомогу тощо). Немайнова шкода стосується втрат, які не мають чіткої грошової вартості (наприклад, психічні страждання, біль та муки, зміна життєвого проєкту тощо).

Компенсація має бути пропорційною завданій шкоді. Основні принципи та керівні положення встановлюють, що потерпілі особи повинні отримувати компенсацію за такі види шкоди та витрат (Принцип 20):

- a) Фізична чи психічна шкода
- b) Втрачені можливості, включно з працевлаштуванням, освітою та соціальними виплатами
- c) Матеріальна шкода та втрата заробітку, включно з втратою потенціалу заробітку
- d) Моральна шкода
- e) Витрати на юридичну чи експертну допомогу, ліки та медичні послуги, а також психологічні та соціальні послуги

КЕЙС-СТАДІ

У справі «P.P. та інші проти Непалу» (R. R. and others v. Nepal) Комітет з прав людини (КПЛ) встановив, що компенсація, надана державою сім'ї потерпілої за зґвалтування та вбивство 16-річної дівчини, не була співмірною тяжкості фактів. Відповідно, КПЛ зазначив, що Непал повинен надати адекватну та ефективну компенсацію сім'ї P.P.

У справі «Мохаммед Абдеррахім проти Єгипту» (Mohammed Abderrahim v. Egypt) АСотмHPR ухвалила рішення щодо катувань та неправомірного поводження, яких зазнала особа, позбавлена волі протягом понад 15 років. Комісія постановила, що через тяжкість фактів реституція була неможливою. Натомість Комісія призначила інші форми репарацій, включно з повною компенсацією.

Детально ця форма репарації пояснюється у Практичній примітці REDRESS щодо компенсації.

iii. Реабілітація

Згідно з **Резолюцією 22/21** КПЛ, реабілітація має на меті відшкодувати фізичну, психологічну, соціальну та іншу шкоду, завдану потерпілій особі, за допомогою спеціалізованих послуг та інших заходів, таких як адміністративні заходи. Попередня та поінформована згода, а також участь потерпілої особи є обов'язковими.

Реабілітація є особливо важливою у справах про катування через тяжкі фізичні, психологічні та соціальні наслідки катувань. Реабілітація може включати пріоритетний доступ до спеціалізованої медичної допомоги, психологічного лікування або соціальних послуг, залежно від шкоди, завданої потерпілій особі. Інші заходи можуть сприяти доступу постраждалих осіб до працевлаштування або соціальних виплат, знову ж таки, з визнанням їхнього статусу потерпілої особи.

КЕЙС-СТАДІ

У справі **«Монтесінос Мехія проти Еквадору» (Montesinos Mejia v. Ecuador)**, ІАСтHR визнав державу відповідальною за катування та неправомірне поводження, яких зазнала потерпіла особа під час тримання під вартою. Потерпіла особа зазнала погроз, фізичного насильства з боку посадових осіб та ізоляції. Суд постановив негайне надання потерпілій особі психологічного та психіатричного лікування протягом усього необхідного періоду, включно з безкоштовними медикаментами. Крім того, Суд постановив, що це лікування має бути надано невідкладно, у найближчому медичному закладі, у спосіб, який визнає особу потерпілою від порушень прав людини та відповідає конкретним потребам потерпілої, які виникли внаслідок пережитих катувань.

iv. Сатисфакція

Ця форма репарацій має на меті визнати факт вчинення порушення прав людини та утвердити гідність пам'яті постраждалої особи. Заходи сатисфакції сприяють відшкодуванню шкоди, яку неможливо компенсувати або відшкодувати іншим чином.

Сатисфакція може бути індивідуальною або колективною, і її імплементація повинна ґрунтуватися на інформації, наданій потерпілими особами, та розроблятися у консультації з ними. Основні принципи та керівні положення виділяють різні форми сатисфакції, включно з публічним визнанням порушень, публічними вибаченнями, винесенням та публікацією судових рішень, розкриттям правди, церемоніями вшанування пам'яті, днями пам'яті, вшануванням пам'яті, музеями, публікаціями та шкільними навчальними програмами (Принцип 22).

КЕЙС-СТАДІ

У справі «Жінки-жертви сексуальних катувань в Атенко проти Мексики» (*Women Victims of Sexual Torture in Atenco v. Mexico*), що стосувалася різних форм сексуального насильства (включно зі зґвалтуванням, погрозами та примусовим роздяганням), вчиненого поліцейськими проти жінок у контексті соціального протесту, IACtHR постановив, що Мексика має надати потерпілим особам публічні вибачення, опублікувати рішення Суду та запропонувати стипендії деяким потерпілим як заходи сатисфакції.

Судові рішення та процеси встановлення правди мають вирішальне значення для утвердження гідності пам'яті потерпілих осіб. У зв'язку з цим, Зауваження загального порядку № 3 Комітету проти катувань (КПК) підкреслює, що заходи сатисфакції пов'язані із зобов'язанням розслідувати та здійснювати кримінальне переслідування. Це включає перевірку фактів та розкриття правди. Зауваження загального порядку наголошує, що розкриття інформації повинно

запобігати повторній віктимізації та забезпечувати безпеку потерпілих осіб, їхніх родичів, свідків та інших осіб, які можуть перебувати під загрозою через процеси встановлення правди та судові процеси.

Порівняльний досвід

У сценаріях перехідного правосуддя Комісії правди постають як відповідний механізм для сприяння сатисфакції потерпілих шляхом розкриття інформації щодо грубих порушень прав людини під час диктатур або збройних конфліктів. В ідеалі ці комісії складаються з незалежних авторів та дослідників, а їхня робота завершується підсумковим звітом та конкретними рекомендаціями щодо відновлення демократії та миру.

Наприклад, Звіт «*Ніколи знову*» (*Nunca Más*), опублікований у 1984 році Національною комісією з питань зникнення осіб (CONADEP) в Аргентині, ретельно задокументував звірства, такі як катування, позасудові страти, сексуальне насильство та насильницькі зникнення, вчинені урядом проти цивільного населення як засіб репресій. Цей звіт зробив значний внесок у засудження колишніх військовослужбовців через наступні кримінальні переслідування.

Ще одним помітним прикладом є *Комісія правди та примирення (Truth and Reconciliation Commission)*, створена у Південній Африці в 1999 році. Цей механізм передбачав публічні слухання, де потерпілі особи мали можливість брати участь, а особи, які вчинили злочини, мали шанс розповісти про свої діяння. Потерпілим було надано повноваження вирішувати питання щодо їхнього помилування.

v. Гарантії неповторення

Гарантії неповторення мають на меті запобігти продовженню та повторенню порушень. Ці заходи іноді викликають необхідність структурних змін для запобігання майбутнім порушенням, що, своєю чергою, сприяє реалізації трансформаційного правосуддя. Відповідно до Основних принципів та

керівних положень, гарантії неповторення можуть бути досягнуті, серед інших заходів, шляхом законодавчої та інституційної реформи, конституційної поправки та реформи сектору безпеки. Ця форма репарації є необхідною в контекстах, де порушення прав людини мають повторюваний характер або зумовлені системними проблемами, а метою є вплив, що виходить за межі індивідуальної справи, шляхом стимулювання довгострокової правової та політичної реформи.

КЕЙС-СТАДІ

IACTHR виявив прогресивний підхід при призначенні заходів неповторення. Наприклад, у справі **«Асуль Рохас Марін проти Перу» (Azul Rojas Marin v. Peru)** потерпіла зазнала дискримінаційних катувань, включно з сексуальним насильством, на підставі її сексуальної орієнтації. Ці акти були вчинені поліцейськими під час її свавільного затримання. Після звільнення Асуль подала кримінальну скаргу проти осіб, які вчинили ці злочини. Перуанська влада не діяла з належною ретельністю, натомість тиражувала стереотипи. Розслідування було закрито, а особи, які вчинили злочини, не були притягнуті до кримінальної відповідальності.

У своєму рішенні IACTHR постановив ухвалити: протокол щодо розслідування та кримінального переслідування актів насильства проти осіб ЛГБТІК+, підвищення обізнаності та навчання державних службовців щодо насильства проти ЛГБТІК+, розробку та впровадження системи для створення та збору статистичних даних про насильство проти ЛГБТІК+, а також вилучення показника «викорінення гомосексуалістів і трансвеститів» з планів громадської безпеки регіонів та районів Перу.

2.6 Трансформаційні репарації

Трансформаційні репарації мають на меті змінити обставини, в яких живуть потерпілі та постраждали особи, та усунути нерівноправні структури та норми, які лежать в основі порушення. Трансформаційні репарації прагнуть поліпшити життя постраждалих осіб та усунути умови, які уможливили вчинення порушень, а не лише відновити постраждалих у їхньому становищі, що існувало до порушень.

КЕЙС-СТАДІ

У справі «Тунікова та інші проти Росії» (Tunikova and Others v. Russia), ЄСПЛ підтвердив, що домашнє насильство становить порушення ЄКПЛ. Заявниці зазнали тілесних ушкоджень, включно з одним випадком тяжкого каліцтва, від рук їхніх колишніх партнерів чи чоловіків, а також отримували погрози вбивством. ЄСПЛ постановив, що мало місце порушення права на свободу від катувань і встановив, що держава не змогла створити правову основу для ефективної боротьби з домашнім насильством, не оцінила ризики повторного насильства та не провела ефективного розслідування фактів домашнього насильства.

Суд визнав, що домашнє насильство в Росії є системним, і постановив, що держава повинна вжити заходів для усунення цієї проблеми. Окрім надання компенсації, Суд зобов'язав Росію ухвалити внутрішнє законодавство, щоб покласти край порушенням та пом'якшити їхні наслідки. Це включало імплементацію ефективних засобів правового захисту, встановлення комплексного визначення домашнього насильства та прийняття всебічної й цілеспрямованої відповіді, що охоплює всі відповідні сфери держави. Метою було максимально відшкодувати наслідки домашнього насильства та забезпечити цілісний і скоординований підхід до боротьби з ним.

КЕЙС-СТАДІ

Справа «Гонсалес та інші («Бавовняні поля») проти Мексики» (González et al. (“Cotton Fields”) v. Mexico) рішення щодо якої ухвалив ІАСtHR, вважається знаковою щодо трансформаційних репарацій у справах про насильство щодо жінок.

У 2001 році тіла трьох жінок було знайдено на занедбаному бавовняному полі. Вбивства сталися у Сьюдад-Хуаресі, місті на кордоні США та Мексики, де гендерно-зумовлене насильство, включно з викраденнями, зґвалтуваннями та вбивствами молодих жінок, набуло ендемічного характеру у 1990-х роках. Суд дійшов висновку, що держава не змогла захистити потерпілих через відсутність ефективних заходів, вжитих для їхнього пошуку, коли родичі повідомили владі про їхнє зникнення. Суд також визнав, що Мексика порушила своє зобов'язання проводити ефективні розслідування з урахуванням гендерного підходу для виявлення, кримінального переслідування та покарання винних осіб.

Вперше проголошуючи трансформаційні репарації, Суд зазначив, що репарації – це не лише реституція, а й виправлення, щоб уникнути *«відновлення того самого структурного контексту насильства та дискримінації»*. Суд зобов'язав Мексику виконати широкий набір заходів щодо відновного характеру, включаючи створення національного меморіалу, поновлення розслідувань з урахуванням гендерних особливостей, розробку навчальних програм з урахуванням травми для розслідувань сексуального насильства, усунення правових та фактичних перешкод для повідомлення та розслідування гендерно-зумовленого насильства, а також надання компенсації сім'ям жертв.

2.7 Тимчасова допомога

Постраждалі від катувань особи часто потребують невідкладних заходів для задоволення їхніх нагальних фізичних, психологічних, економічних та емоційних потреб. Негайна медична допомога, включно зі спеціалізованим лікуванням фізичних ушкоджень та психологічної травми, має вирішальне значення для пом'якшення шкоди та забезпечення благополуччя і відновлення постраждалих осіб. Відповідно, постраждалі особи не можуть чекати завершення розгляду клопотань про репарації, який часто є зтяжним, для отримання допомоги, необхідної для їхніх невідкладних потреб.

Держави повинні розробити стратегії для імплементації тимчасових заходів для захисту особистої недоторканності та життя потерпілих. Внутрішні механізми подання клопотань про репарації мають передбачати можливість звернення по тимчасові заходи під час триваючого судового чи адміністративного процесу. Однак ці зобов'язання не завжди виконуються державою, і часто громадянське суспільство та фахівці втручаються, щоб заповнити цю прогалину та надати тимчасову допомогу.

Університет Квінз у Белфасті, у співпраці з REDRESS, розробив Белфастські керівні принципи щодо репарацій у постконфліктних суспільствах, ґрунтуючись на порівняльному досвіді семи країн. Цей документ зазначає, що тимчасові репарації мають на меті пом'якшити невідкладні потреби, спричинені завданою шкодою, а не становити повне звільнення від зобов'язання відшкодувати.

Керівні принципи також стверджують, що під час воєнних дій держави, а за певних обставин і недержавні збройні групи, несуть першочергове зобов'язання щодо пом'якшення завданої шкоди. Це включає надання допомоги та медичної підтримки, проведення пошуково-рятувальних операцій для поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, а також сприяння репатріації останків та особистих речей загиблих. Цей документ також зазначає, що ці заходи відрізняються від репарацій.

3. ОБОВ'ЯЗОК ДЕРЖАВИ ЩОДО НАДАННЯ РЕПАРАЦІЙ

Право потерпілих осіб на ефективний засіб правового захисту впливає як із зобов'язання держав розслідувати, притягати до кримінальної відповідальності та карати винних осіб, так і з обов'язку надавати відшкодування потерпілим. Цей розділ присвячений зобов'язанням держав, пов'язаним із правом на ефективний засіб правового захисту та правом вимагати репарації у справах про катування.

3.1 Обов'язки держав щодо розслідування, притягнення до кримінальної відповідальності та покарання винних осіб

У справах про катування розслідування має бути невідкладно розпочато компетентними та неупередженими органами (КПК ООН, Стаття 12). Обов'язок розслідувати стосується, головним чином, зобов'язання держави заслуховувати та реагувати за допомогою ефективних механізмів. Як підкреслюється у Стамбульському протоколі, розслідування мають бути розпочаті *ex officio* (з власної ініціативи), Це означає, що подання скарги не є передумовою для початку розслідування, якщо є підстави вважати, що катування мало місце (див. також Модуль 5: Ініціювання кримінального переслідування за катування).

КЕЙС-СТАДІ

У справі «*X. та Y. проти Росії*» (*X. and Y. v. Russia*) CEDAW встановив, що держава не змогла забезпечити захист потерпілих від повторюваних актів домашнього насильства через відсутність ефективних розслідувань щодо осіб, які вчинили злочини. Комітет постановив провести перегляд судових проваджень з метою кримінального переслідування та покарання винних осіб. Комітет також зобов'язав провести вичерпні та неупереджені розслідування для встановлення структурних причин, що призвели до того, що потерпілі особи були позбавлені захисту.

Деякі органи з прав людини, такі як ІАСtHR, визнають розслідування порушень, кримінальне переслідування та покарання винних осіб самостійною формою репарацій, відмінною від п'яти «традиційних» форм репарацій, викладених у 2.4 вище. Основні принципи та керівні положення припускають, що розслідування, кримінальне переслідування та покарання винних осіб становлять форму сатисфакції. Розгляд розслідування, кримінального переслідування та покарання винних осіб як окремої форми репарацій міг би підкреслити важливість цього заходу та призвести до більш точного контролю та імплементації.

Спеціальний доповідач ООН з питань катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки чи покарання опублікував доповідь під назвою: «Належні практики у національній криміналізації, розслідуванні, кримінальному переслідуванні та призначенні покарання за злочини катування». Серед інших відповідних аспектів, доповідь підкреслює, що обов'язок розслідувати та здійснювати кримінальне переслідування пов'язаний із зобов'язанням надавати репарації. Вона також підтверджує, що держави-учасниці КПК мають чіткі зобов'язання відповідно до цього договору, включно з криміналізацією актів катування, встановленням юрисдикції щодо таких злочинів, невідкладним та неупередженим розглядом скарг та проведенням ретельних розслідувань.

3.2 Обов'язок держав забезпечити ефективний засіб правового захисту за порушення, вчинені державними службовцями

Окрім кримінального розслідування та переслідування, держави зобов'язані надавати відповідні та невідкладні репарації за порушення прав людини, за які вони несуть відповідальність. Це включає ухвалення законодавства, яке встановлює засоби правового захисту, за допомогою яких потерпілі та постраждалі особи можуть вимагати репарації. Ці засоби правового захисту включають механізми конституційної скарги (наприклад, клопотання *habeas corpus*) та цивільні чи адміністративні процедури проти публічних суб'єктів

(наприклад, цивільні суди, омбудсмени та дисциплінарні органи). Органи влади повинні встановити наявність шкоди або збитків, які можна поставити у провину діям чи бездіяльності державних службовців. У цих сценаріях засоби правового захисту включають накладення санкцій на окремих осіб та/або зобов'язання публічних суб'єктів надати репарацію постраждалим особам. Ці шляхи є специфічними для кожної країни та залежать від конституційної та законодавчої бази кожної держави.

КЕЙС-СТАДІ

Поствиборче насильство в Кенії 2007 року: Стаття 22 Конституції Кенії передбачає, що Високий суд розглядає справи про порушення прав людини та надає відшкодування потерпілим особам. У 2020 році Відділ Конституційних прав та прав людини Високого суду ухвалив рішення щодо конституційної петиції, поданої НУО, які вимагали репарації у восьми справах про сексуальне насильство, вчинене у поствиборчому контексті 2007 року (Петиція 122/2013). Петиція була подана проти Генерального прокурора, Директора державної прокуратури, Незалежного органу нагляду за поліцією та Генерального інспектора Національної поліцейської служби через їхню пряму чи опосередковану участь у випадках сексуального насильства.

Суд встановив, що Кенія порушила свій обов'язок щодо захисту та розслідування, а також порушила заборону катувань стосовно деяких потерпілих осіб, і постановив виплатити їм компенсацію.

У справах про катування держава повинна встановити, чи брали державні органи безпосередню участь в актах катування, сприяли вчиненню актів катування, або знали чи мали підстави знати про катування, але не вжили заходів для його запобігання. Органи влади також повинні визначити тяжкість та наслідки порушень для потерпілих, включно з фізичною та психічною шкодою, а також витрати на медичне та психологічне лікування, щоб зобов'язати відповідальний державний орган надати комплексні репарації на додаток до кримінального розслідування та покарання винних осіб.

3.3 **Обов'язок держав надавати засоби правового захисту за порушення, вчинені приватними суб'єктами**

У випадках порушень, вчинених приватними суб'єктами, держави повинні забезпечити, щоб постраждалі особи мали змогу отримати доступ до правосуддя та репарацій. На додаток до порушення кримінального провадження, внутрішні засоби правового захисту можуть уможливити постраждалим особам вимагати репарації. Це відповідає Принципу 15 Основних принципів та керівних положень, який встановлює: «*[у випадках, коли особа, юридична особа або інший суб'єкт визнані відповідальними за надання репарацій постраждалій особі, такий суб'єкт має надати репарацій постраждалій особі або відшкодувати державі витрати, якщо держава вже надала репарації постраждалій особі.*»

Хоча першочергову відповідальність за надання репарацій несуть приватні суб'єкти, які вчинили порушення, часто вони не в змозі цього зробити. Наприклад, у ситуаціях, коли приватні суб'єкти є незаможними або не мають достатніх активів. У таких випадках, відповідно до принципу субсидіарної відповідальності, саме держава несе відповідальність за забезпечення того, щоб потерпілі та постраждалі особи отримували репарації відповідно до міжнародних стандартів та принципів. Крім того, держави повинні надавати тимчасові заходи потерпілим та постраждалим особам за порушення, вчинені приватними суб'єктами (див. розділ 2.6 вище).

і. Недержавні збройні групи

Згідно з даними Міжнародного Комітету Червоного Хреста (МКЧХ), у світі налічується близько 524 недержавних збройних груп (НДЗГ), і приблизно 150 мільйонів людей проживають на територіях, що перебувають під тим чи іншим рівнем контролю, який здійснюють НДЗГ.

Хоча міжнародне гуманітарне право чітко не встановлює, чи мають НДЗГ конкретний обов'язок надавати репарації за дії, вчинені їхніми членами, практика та прецедентне право, що формуються, свідчать про те, що НДЗГ несуть

обов'язок надавати репарації потерпілим від порушень прав людини. Концепція відповідальності НДЗГ за надання репарацій знаходить особливу підтримку там, де НДЗГ здійснює *ефективний контроль* над частиною території.

Контексти перехідного правосуддя (див. визначення у розділі 3.4 *нижче*) надають приклади, коли НДЗГ сприяли репараціям за порушення міжнародного гуманітарного права та права прав людини, які можна поставити їм у провину.

Репарації НДЗГ у контекстах перехідного правосуддя

На Соломонових Островах Таунсвільська мирна угода 2000 року, укладена між Силами Орла Малаїти (Malaita Eagle Force), Рухом за свободу Ісатабу та Урядом, передбачає, що НДЗГ сприятимуть встановленню місцезнаходження осіб, які насильницьки зникли, та надаватимуть компенсацію потерпілим.

Угода 2013 року між Урядом Судану та Рухом за справедливість та рівність-Судан передбачала, що сторони співпрацюватимуть у наданні компенсації жертвам збройного конфлікту, включно з біженцями.

У Колумбії мирна угода, укладена у 2016 році з колишніми Революційними збройними силами Колумбії (FARC), встановила, що майно цієї групи буде відчужено для внеску в репарації. Крім того, було домовлено, що FARC братиме участь у роботах з відновлення інфраструктури в районах, які найбільше постраждали від конфлікту. FARC також сприяли процесам встановлення правди, визнаючи відповідальність за певні дії, такі як викрадення людей, сексуальне насильство та примусове вербування дітей, а також приносячи публічні вибачення потерпілим особам.

ii. Бізнес

Міжнародна відповідальність бізнесу за порушення прав людини стає дедалі більш актуальною, оскільки бізнес зростає у важливості, впливі і, в деяких випадках, здійснює контроль, подібний до державного, над певними територіями. Відповідно, бізнес-підприємства мають обов'язок поважати

права людини, у тому числі шляхом здійснення належної обачності у способи, якими вони здійснюють свою діяльність.

Керівні принципи ООН щодо бізнесу та прав людини підкреслюють, що держави мають обов'язок забезпечити жертвам порушень прав людини, спричинених підприємствами, доступ до ефективних засобів правового захисту через механізми притягнення до відповідальності та надання репарацій. Це зобов'язання було підтверджене ІАСtHR у справі *«Каліна і Локоно проти Суринаму» (Kalina y Lokono v. Suriname)* та АСommHPR у справі *«Центр дій за соціальні та економічні права (SERAC) проти Нігерії» (Social and Economic Rights Action Center (SERAC) v. Nigeria)*.

У своїй Доповіді 2019 року *«Бізнес і права людини»* ІАСHR зазначила, що бізнес-підприємства вчиняли або сприяли вчиненню серйозних порушень прав людини. Доповідь підкреслює важливість внутрішніх нормативних баз для притягнення підприємств до відповідальності та зобов'язань щодо відшкодування за порушення прав людини, незалежно від індивідуальної відповідальності. Вона також наголошує на необхідності ефективних засобів правового захисту для забезпечення адекватних репарацій особам, постраждалим від таких порушень.

Багато бізнесів мають зв'язки з кількома країнами (через материнські та дочірні компанії, акціонерів, місце інкорпорації тощо). Таким чином, засоби правового захисту іноді можуть бути запитані в одній або декількох країнах, які можуть відрізнятися від країни, де відбулися порушення.

3.4 Репарації в контекстах перехідного правосуддя

Що таке перехідне правосуддя?

Як визначено Генеральним секретарем ООН, перехідне правосуддя загалом стосується комплексу підходів та заходів, що використовуються для реагування на порушення прав людини, вчинені в минулому, та сприяння підзвітності, примиренню та верховенству права у суспільствах, які здійснюють перехід від конфлікту чи авторитарного правління. Воно охоплює низку механізмів, включно з кримінальним переслідуванням, комісіями правди, програмами репарацій та інституційними реформами.

Перехідне правосуддя часто зосереджується на розслідуваннях і кримінальних переслідуваннях, репараціях, встановленні правди та скринінгу, серед інших механізмів відшкодування. Ці механізми, різною мірою, сприяють наданню комплексних репарацій потерпілим та постраждалим особам. Наприклад, комісії правди зазвичай видають підсумкові доповіді про причини, винних осіб та моделі порушень прав людини, вчинених під час конфлікту. Цей процес може бути способом утвердження гідності потерпілих осіб через їхню участь. Доповіді, як правило, містять рекомендації, зокрема щодо необхідності подальших репараційних заходів.

Програми репарацій є поширеними у практиці перехідного правосуддя. Ці програми часто мають адміністративний характер. Вони можуть обмежувати вимоги до певних порушень прав людини у визначених часових межах. Програма репарацій у Перу, Закон про жертв у Колумбії, та Комісія з питань правди, примирення та репарацій у Гамбії визнають катування, вчинені під час відповідних збройних конфліктів, як вид злочину, що підлягає відшкодуванню через адміністративні програми.

Програми репарацій вимагають від постраждалих осіб надання доказів завданої їм шкоди та встановлення зв'язку між цією шкодою та критеріями прийнятності програми. Ці програми також повинні охоплювати як прямих,

так і непрямих постраждалих осіб, враховуючи при цьому ґендер (включаючи ідентичність та самовираження), расу/етнічну приналежність та вік, серед інших чинників.

КЕЙС-СТАДІ

У справі «Спільноти афроамериканського походження, переміщені з басейну річки Какаріка (Операція «Генезис») проти Колумбії» (*Afro-descendant Communities displaced from the Cacarica River Basin (Operation Genesis) v. Colombia*) ІАСтHR ухвалив рішення щодо військово-парамілітарної операції, що відбулася у 1997 році в Чоко, Колумбія, внаслідок якої загинула одна особа та сотні людей були примусово переміщені. Суд встановив, що Колумбія несе відповідальність за співпрацю з парамілітарними групами при проведенні військової операції, ненадання ефективного захисту переміщеним особам та проведення неналежних розслідувань для з'ясування подій та притягнення винних до відповідальності.

У своєму рішенні ІАСтHR оцінив програму адміністративних репарацій, ухвалену Колумбією для осіб, постраждалих від збройного конфлікту, та заявив:

«(...) такі заходи репарацій мають розумітися у поєднанні з іншими заходами встановлення правди та правосуддя, за умови, що вони відповідають низці пов'язаних вимог, включно з їхньою легітимністю — особливо, на основі консультацій та участі потерпілих осіб; їхнім ухваленням добросовісно; ступенем соціальної інклюзії, яку вони забезпечують; розумністю та пропорційністю грошових заходів; типом обґрунтування, наданого для надання репарацій за сімейною групою, а не індивідуально; критеріями розподілу між членами сім'ї (порядок успадкування чи відсотки); параметрами для справедливого розподілу, що враховують становище жінок серед членів сім'ї чи інші диференційовані аспекти, як-от те, чи перебуває земля та інші засоби виробництва у колективній власності».

Однією з головних особливостей адміністративних програм репарацій є те, що вони призначені для спрощення надання репарацій потерпілим та постраждалим особам. Таким чином, тягар доведення зазвичай нижчий, ніж той, якого вимагають суди. Процеси подання заяв та ухвалення рішень мають бути більш ефективними та доцільними, хоча це часто залежить від конкретного контексту. Такі програми повинні доповнюватися кримінальними розслідуваннями та додатковими формами репарацій.

4. ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ РЕПАРАЦІЙ

Незважаючи на існування міжнародного зобов'язання надавати репарації потерпілим від порушень прав людини, потерпілі особи та фахівці стикаються з викликами, які можуть перешкоджати реалізації їхнього права на репарації. Цей підрозділ висвітлює найбільш актуальні проблеми та пропонує шляхи їхнього подолання.

4.1 Матеріальні та соціальні міркування

і. Географічні обмеження

Сільське населення часто змушене переїжджати до мегаполісів або центральних муніципалітетів, щоб отримати доступ до державних органів, включно з судовою системою, лікарнями чи іншими допоміжними інфраструктурами. Держави повинні забезпечити, щоб усі потерпілі особи могли брати участь особисто або дистанційно у судових процесах та інших заходах, пов'язаних із процесами репарацій, що може вимагати сприяння транспортуванню, доступу до Інтернету тощо.

Хоча першочергову відповідальність у цьому питанні несуть держави, фахівцям, за можливості, може знадобитися вжити заходів для сприяння доступу потерпілих осіб до механізмів репарацій за відсутності дій з боку держави.

ii. Здоров'я та інші індивідуальні обставини

Катування має серйозні наслідки для психічного та фізичного здоров'я постраждалих осіб, зазвичай спричиняючи тяжку та довготривалу травму, що може включати фізичні або психологічні порушення. Ці стани часто можуть становити перешкоду для доступу потерпілих та постраждалих осіб до репарацій, якщо не буде надана відповідна підтримка.

Це може ускладнюватися іншими обставинами, такими як переміщення постраждалої особи з рідного міста чи громади. Вік, ґендер, сексуальна орієнтація, ґендерна ідентичність, етнічна приналежність, раса, культура, релігія чи переконання, а також вплив інших чи повторюваних порушень також ставлять постраждалих осіб у ситуацію підвищеної вразливості. Як наслідок, постраждалі особи потребують індивідуалізованого реагування та особливої уваги до їхніх індивідуальних обставин, щоб уможливити їхню участь та доступ до репарацій.

Судова палата Міжнародного кримінального суду (МКС) у Постановах про репарації у справі «Нтаганда» (Ntaganda) постановила, що до всіх потерпілих осіб слід ставитися однаково, при цьому особливу увагу необхідно приділяти більш вразливим особам. Згідно з рішенням Суду, при визначенні пріоритетів у процесі репарацій слід враховувати, серед іншого, потерпілих осіб, які потребують фізичної та психологічної допомоги, потерпілих осіб з інвалідністю, осіб, постраждалих від сексуального насильства, бездомних осіб, та колишніх дітей-солдатів.

iii. Стигматизація та ревіктимізація

Постраждалі від катувань особи часто стикаються зі стигматизацією у своїх громадах. Це може статися, наприклад, коли катування, яких вони зазнали, пов'язане з їхньою ґендерною ідентичністю, сексуальною орієнтацією, політичною приналежністю або мало місце під час тримання під вартою. Це наражає постраждалих осіб на значний ризик ревіктимізації та звинувачення жертви. Крім того, такі обставини можуть перешкоджати здатності постраждалих осіб вимагати справедливості та отримувати репарації, знеохочуючи їх використовувати доступні шляхи правового захисту.

Фахівці повинні пріоритетизувати проблеми постраждалих осіб, усвідомлювати такі фактори ризику та діяти культурно обізнаним і чутливим чином. Вони також повинні мати налагоджені механізми скерування для забезпечення доступу до адекватного консультування та впроваджувати пом'якшувальні заходи

для мінімізації будь-якого несприятливого впливу репараційного процесу. У цьому зв'язку див. нашу Практичну примітку щодо підходу, орієнтованого на постраждалих осіб.

iv. Юридичне представництво та вартість правосуддя

Цивільне та кримінальне провадження як шлях отримання репарацій часто вимагає юридичного представництва, а його відсутність є перешкодою для відшкодування. Держави повинні забезпечити, щоб вразливі верстви населення мали змогу отримати безкоштовну правову допомогу без дискримінації. Фахівці повинні консультувати потерпілих осіб щодо існуючих схем правової допомоги та практик *pro bono*, які можуть допомогти їм легше отримати доступ до репарацій.

У деяких країнах для доступу до адміністративних чи судових програм репарацій необхідно сплатити мито. З огляду на ситуацію вразливості осіб, потерпілих від порушень прав людини, і, зокрема, катувань, держави повинні скасувати цю вимогу для таких порушень. Хоча це має залишатися зобов'язанням держави, громадянське суспільство та донори часто можуть сприяти доступу постраждалих осіб до репарації, надаючи безкоштовну правову допомогу та підтримуючи оплату судових витрат.

v. Загрози проти потерпілих осіб

У багатьох країнах активний пошук репарацій за порушення прав людини є фактором ризику для постраждалих осіб. Процес репарацій часто передбачає розкриття інформації, визнання відповідальності та кримінальне переслідування винних осіб, що може призвести до ворожих дій у відповідь проти окремих постраждалих осіб, їхніх сімей та їхніх громад. Ці загрози часто перешкоджають постраждалим особам вимагати репарації.

Фахівці повинні аналізувати безпековий контекст та фактори ризику і забезпечувати безпеку постраждалих осіб, їхніх родичів та їхніх спільників перед вчиненням будь-яких дій, які можуть становити для них ризик.

Порівняльний досвід: *Справа «Сепур Сарко» (Sepur Zarco) (Гватемала)*

Комплексний стратегічний судовий процес, розгорнутий у справі «Сепур Сарко», був визнаний належною практикою для репарацій потерпілим особам. Справа стосується систематичних зґвалтувань та інших форм сексуального насильства щодо жінок із числа корінного населення на території Сепур Сарко під час збройного конфлікту в Гватемалі. Ці дії були вчинені військовими посадовими особами.

Незважаючи на стигму, від якої потерпають жертви сексуального насильства в Гватемалі, група жінок-потерпілих із Сепур Сарко, за підтримки місцевих організацій, подала кримінальну скаргу. Потерпілі отримували психосоціальну та медичну підтримку від організацій. Під час судового процесу юридичні представники вжили заходів для запобігання їхній ревіктимізації. Організації отримали фінансову підтримку через міжнародних донорів, включно з державами, щоб допомогти потерпілим профінансувати процес правосуддя. Це дало їм змогу подолати матеріальні та соціальні перешкоди на шляху до правосуддя.

Ця справа містить численні приклади належних практик для комплексного стратегічного судового процесу, які були зібрані ООН Жінки у звіті під назвою: «Документування належних практик притягнення до відповідальності за сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом (СНПК)»: Справа «Сепур Сарко»

Щодо отримання додаткової інформації про стратегічний судовий процес як інструмент репарацій, див. Практичну примітку REDRESS щодо Комплексного стратегічного судового процесу проти катувань.

4.2 Правові перешкоди

і. Строки давності

Зазвичай, внутрішнє законодавство встановлює часове обмеження (строки давності, також відомі як прескрипція або лімітаційні періоди) для фізичних осіб, щоб звернутися за репараціями через судові засоби правового захисту та адміністративні програми. Якщо потерпілі від порушень прав людини не звернуться по репарації протягом цього періоду, їхні вимоги можуть бути відхилені. Згідно з позицією колишнього Спеціального доповідача ООН з питань права на реституцію, компенсацію та реабілітацію для постраждалих від грубих порушень прав людини, строки давності є непридатними у випадках грубих порушень прав людини, таких як катування, оскільки плин часу не пом'якшує наслідків таких діянь для постраждалих осіб, а навпаки, посилює посттравматичні наслідки. Отже, постраждалі особи потребують *«усієї необхідної матеріальної, медичної, психологічної та соціальної допомоги та підтримки протягом тривалого періоду часу»*. Зауваження загального порядку № 3 КПК підкреслює, що держави повинні забезпечити, щоб потерпілі від катувань особи мали змогу отримати відшкодування незалежно від того, коли відбулося порушення.

Встановлення строків давності, які перешкоджають доступу до засобів правового захисту за грубі порушення прав людини, включно з катуваннями, може бути розцінене як порушення міжнародних зобов'язань держави. Фахівці можуть оскаржувати це положення в міжнародних та регіональних договірних органах.

КЕЙС-СТАДІ

Справа «Орденес Герра проти Чилі» (Ordenes Guerra v. Chile) (IAcTnR, 2019 р.)

Група сімей потерпілих від порушень прав людини під час Чилійської диктатури подала цивільні позови з вимогою репарацій. Судові органи відхилили їхні вимоги через строк давності, оскільки факти мали місце у 1973 та 1974 роках, але заяви були подані у період з 1999 по 2001 рік. У своєму рішенні IAcTnR встановив, що Чилі порушила право потерпілих осіб на доступ до правосуддя, аргументуючи це тим, що, відповідно до міжнародних стандартів, вимоги про репарації за грубі порушення прав людини не підлягають строкам давності.

IAcTnR дійшов висновку, що якщо строк давності не застосовується до кримінального переслідування за грубі порушення прав людини, він також не повинен застосовуватися до вимог про репарації. Відповідно, IAcTnR зобов'язав державу Чилі надати компенсацію безпосередньо потерпілим особам та вимагав від держави знайти невідкладні рішення для потерпілих осіб, які перебувають у такій самій ситуації, як і заявники.

Справа «Пурна Майя проти Непалу» (Purna Maya v. Nepal) (КПЛ, 2017 р.)

Під час збройного конфлікту в Непалі сексуальне насильство проти жінок вчинялося державними службовцями як інструмент залякування та отримання інформації. На той час непальське законодавство передбачало, що жертви зґвалтування могли повідомити про ці дії лише протягом 35 днів із моменту вчинення злочину. Комітет з прав людини (КПЛ) розглянув справу про групове зґвалтування та інші форми сексуальних катувань, вчинені непальськими солдатами проти Пурни Майї, з метою отримання інформації про діяльність її колишнього чоловіка. Внутрішні засоби правового захисту виявилися неефективними через застосування строку давності. У своєму рішенні КПЛ встановив, що

держава порушила Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (МПГПП) та постановив, що Непал повинен надати ефективний засіб правового захисту шляхом розслідування фактів. КПЛ зобов'язав Непал надати компенсацію та відповідні заходи сатисфакції потерпілій. Насамкінець, Комітет постановив, що Непал повинен скасувати 35-денний строк давності для повідомлень про випадки згвалтування, серед інших гарантій неповторення.

ii. Амністії

Амністії — це правові заходи, які запобігають кримінальному переслідуванню за певні злочини. Зазвичай, амністії відбуваються в умовах перехідного правосуддя для сприяння мирному переходу до демократії. Амністії можуть становити правовий бар'єр для доступу постраждалих осіб до внутрішніх засобів правового захисту. Згідно з міжнародним правом прав людини, амністії є неприпустимими у випадках грубих порушень прав людини, таких як геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини, катування та насильницьке зникнення. У цих випадках будь-яке обмеження, яке перешкоджає доступу потерпілих осіб до правосуддя та репарацій, є порушенням міжнародного права.

IAcHR послідовно дотримується позиції, що амністії, які перешкоджають розслідуванню та кримінальному переслідуванню серйозних порушень прав людини, несумісні з міжнародним правом прав людини. Як наслідок, Суд визнав недійсними закони, які перешкоджають розслідуванню та судовому переслідуванню таких злочинів. Цей принцип був застосований у таких справах, як *«Барріос Альтос проти Перу»* (*Barríos Altos v. Peru*), *«Кантута проти Перу»* (*Cantuta v. Peru*), *«Алмонасід Арельяно проти Чилі»* (*Almonacid Arellano v. Chile*), та *«Гельман проти Уругваю»* (*Gelman v. Uruguay*).

Аналогічно, ЄСПЛ встановив, що амністії у справах про катування несумісні з обов'язком розслідувати та переслідувати винних осіб, закріпленим у Європейській конвенції (див., наприклад: *справа «Асоціація «21 Грудня 1989*

та інші проти Румунії» (Association “21 December 1989” and others v. Romania)
та *справа «Ульд Дах проти Франції» (Ould Dah v. France))*.

iii. Імунітети

Імунітет стосується правових обмежень, які захищають держави та окремих осіб від кримінального переслідування чи інших правових вимог. Це часто стосується державних посадових осіб, які діють у своїй офіційній якості в межах власної держави. Імунітети також можуть забороняти держави здійснювати свою юрисдикцію щодо державних посадових осіб з іншої держави, як-от дипломатичних чи інших представників. Проте, імунітет припиняє діяти після того, як представник завершує виконання своїх функцій.

Див. також: Міжнародний Суд (МС ООН), *справа «Німеччина проти Італії» (Germany v. Italy)* щодо державного імунітету, та *справа «Демократична Республіка Конго проти Бельгії» (Democratic Republic of the Congo v. Belgium)* щодо імунітету діючого глави держави від кримінального переслідування в третій країні.

КЕЙС-СТАДІ

«Справа Піночета» (Pinochet Case) (Палата Лордів Сполученого Королівства, 1998 р.)

Ця справа стосувалася кримінального переслідування в Іспанії колишнього чилійського диктатора, Аугусто Піночета, заарештованого у Сполученому Королівстві, за вчинення міжнародних злочинів, включаючи катування, насильницькі зникнення та систематичні вбивства. Палата Лордів Сполученого Королівства постановила, що колишній глава держави користується імунітетом за дії, вчинені в межах його функцій як Глави Держави. Оскільки вчинення міжнародних злочинів не може вважатися частиною його офіційних функцій, імунітет від кримінального переслідування колишніх державних посадових осіб не застосовується у випадках грубих порушень прав людини та міжнародних злочинів.

У справі «Джонс та інші проти Сполученого Королівства» (*Jones and others v. United Kingdom*) ЄСПЛ встановив, що імунітети для державних посадових осіб застосовуються щодо цивільних позовів навіть у випадках катування, оскільки, на його думку, винятки з імунітетів застосовуються лише до кримінального переслідування, а не до цивільного провадження. Цей прецедент був широко розкритикований експертами та неурядовими організаціями через його очевидну несумісність із правами потерпілих осіб (див. [тут](#)). Отже, фахівці повинні усвідомлювати, що імунітети продовжують становити перешкоду для вимоги репарацій за межами кримінального переслідування, і для подолання цього правового бар'єру необхідний стратегічний судовий процес.

iv. Правова реформа як репарації

Ці правові перешкоди для доступу до репарацій, як правило, несумісні з міжнародним правом прав людини. Фахівці мають можливість розробити адвокаційну політику та правові стратегії для ініціювання правової реформи щодо цих питань. Правова реформа може вимагатися, наприклад, як гарантія неповторення: заходи, що обмежують право на засіб правового захисту, повинні бути скасовані, анульовані або змінені, щоб дозволити потерпілим та постраждалим особам отримати правосуддя та забезпечити неповторення порушень відповідно до міжнародних зобов'язань у сфері прав людини.

4.3 Контекстуальні виклики

Загальний контекст безкарності, корупція в інститутах правосуддя та в адмініструванні правосуддя, слабкість демократій, брак економічних, людських та фінансових ресурсів, триваючий збройний конфлікт або інші обставини також становлять перешкоди, що заважають постраждалим особам отримати репарації. Ці перешкоди є структурними, і їх складно усунути, оскільки вони пов'язані зі слабкими та/або нелегітимними інститутами і самі по собі можуть спровокувати подальші порушення. Ці перешкоди також можуть наражати потерпілих осіб на ризик під час репараційного процесу.

Згідно з Зауваженням загального порядку № 4 АСотНРР та Зауваженням загального порядку № 3 КПК, ці фактори не можуть використовуватися як причини для ненадання комплексних репарацій потерпілим особам. Це пояснюється існуванням правових і політичних альтернатив, включно з міжнародним співробітництвом, для заповнення структурних прогалин у схемах репарацій для потерпілих та постраждалих осіб. Для подолання цих контекстуальних перешкод адвокаційна діяльність та цілісний стратегічний судовий процес є вирішальними інструментами. Міжнародні та регіональні механізми подання скарг можуть слугувати форумами для вирішення цих викликів.

5. ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

Документи ООН

- Резолюція Генеральної Асамблеї 60/147. Основні принципи та керівні положення, що стосуються права на правовий захист та репарації для осіб потерпілих від грубих порушень міжнародного права прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права.
- Комітет проти катувань. Зауваження загального порядку № 3 щодо імплементації статті 14 державами-учасницями.
- Резолюція Ради з прав людини 22/21. Катування та інші жорстокі, нелюдські чи такі, що принижують гідність, види поведження чи покарання: реабілітація осіб, постраждалих від катувань.
- Спеціальний доповідач ООН з питання про право на реституцію, компенсацію та реабілітацію для осіб, постраждалих від грубих порушень прав людини та основоположних свобод. Дослідження щодо права на реституцію, компенсацію та реабілітацію для осіб, постраждалих від грубих порушень прав людини та основоположних свобод,
- Зауваження загального порядку № 31 (КПЛ) Характер загального правового зобов'язання, покладеного на держави-учасниці Пакту.
- Зауваження загального порядку № 28 Комітету CEDAW. Основні зобов'язання держави-учасниць відповідно до статті 2 Конвенції.
- Зауваження загального порядку № 30 Комітету CEDAW. Жінки у ситуаціях запобігання конфліктам, конфлікту та постконфліктних ситуаціях.
- Зауваження загального порядку № 33 Комітету CEDAW. Доступ жінок до правосуддя.

- Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини. Стамбульський протокол: Посібник з ефективного розслідування та документування катувань та інших жорстоких, нелюдських чи таких, що принижують гідність, видів поведження чи покарання.
- Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини. Керівні принципи ООН щодо бізнесу та прав людини: Імплементція Рамок Організації Об'єднаних Націй «Захищати, поважати та забезпечувати засоби правового захисту»

Африканська система захисту прав людини

- Африканський Союз. Африканська хартія прав людини і народів.
- AComHPR. Зауваження загального порядку № 4 до Африканської хартії прав людини і народів. Право на відшкодування для осіб, постраждалих від катувань та інших жорстоких, нелюдських чи таких, що принижують гідність, покарань або видів поведження (Стаття 5)
- ACtHPR. Інформаційний лист щодо подання заяв про репарації.

Міжамериканська система захисту прав людини

- OAS. Американська конвенція з прав людини.
- OAS. Міжамериканська конвенція про запобігання катуванням та їхнє покарання.
- Тематичні доповіді IACHR: <https://www.oas.org/en/IACHR/jsForm/?File=/en/iachr/reports/thematic.asp>
- IACHR. Mecanismos Nacionales de Implementación de Recomendaciones y Decisiones Internacionales en materia de Derechos Humanos (Лише іспанською).
- IACHR. Guía de Buenas Prácticas y Orientaciones Básicas para la Implementación de Decisiones de la Comisión Interamericana de Derechos Humanos (Лише іспанською).

- IACHR. Інформаційний буклет про Систему петицій та справ.

Європейська система захисту прав людини

- Рада Європи. Європейська конвенція з прав людини.
- ЄСПЛ. Посібник зі Статті 13 Європейської конвенції з прав людини (Посібник щодо ефективного засобу правового захисту).
- Рада Європи. Стаття 41 Європейської конвенції з прав людини.

Доповіді та статті

- Міжнародний Комітет Червоного Хреста. Чому МКЧХ розмовляє зі збройними групами.
- ООН Жінки та Американський університет юридичного коледжу Вашингтона. Документування належних практик притягнення до відповідальності за сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом: Справа «Сепур Сарко».
- Міжнародна комісія юристів. Право на засіб правового захисту та репарацію за грубі порушення прав людини.

Пов'язані Практичні примітки та Навчальні модулі REDRESS

- Практична примітка 1: Закон проти катувань.
- Практична примітка 2: Комплексний стратегічний судовий процес проти катувань.
- Практична примітка 3: Медико-правовий звіт за Стамбульським протоколом.
- Практична примітка 4: Імплементация рішень.
- Практична примітка 5: Стратегічний судовий процес у справах про насильницькі зникнення в Африці.

- Навчальні модулі з Комплексного стратегічного судового процесу Модуль 5: Розслідування кримінальних переслідувань за катування.
- Навчальні модулі з Комплексного стратегічного судового процесу Модуль 11: Адвокаційна діяльність.
- Навчальні модулі з Комплексного стратегічного судового процесу Модуль 8: Вибір форуму.
- Навчальні модулі з Комплексного стратегічного судового процесу Модуль 11: Написання скарги щодо порушення прав людини.

Бази даних судової практики

- База даних юриспруденції договірних органів ООН: <https://juris.ohchr.org/AdvancedSearch>
- База даних рішень AComHPR: <https://achpr.au.int/en/category/decisions-communications>
- База даних рішень ACtHPR: <https://www.african-court.org/cpmt/latest-decisions/judgments>
- База даних рішень IACtHR: https://corteidh.or.cr/casos_sentencias.cfm?lang=en
- База даних рішень ЄСПЛ: <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=caselaw&c>

Інші документи

- GSF. Кіншаська декларація про права на репарацію та співтворення осіб, постраждалих та потерпілих від сексуального та гендерно-зумовленого насильства, пов'язаного з конфліктом,
- Університет Квінз у Белфасті, REDRESS. Белфастські керівні принципи щодо репарацій у постконфліктних суспільствах

- Міжнародна рада з реабілітації осіб, постраждалих від катувань. Імплементація права на реабілітацію для осіб, постраждалих від катувань:Посібник.
- OSJIJL. Від прав до засобів правового захисту: Структури та стратегії імплементації міжнародних рішень у сфері прав людини

REDRESS це міжнародна правозахисна організація, яка забезпечує правосуддя та репарації для осіб, постраждалих від катувань, кидає виклик безкарності для винних осіб та виступає за правові та політичні реформи для боротьби з катуваннями. Наші справи реагують на катування як на індивідуальний злочин у національному та міжнародному праві, як на цивільне правопорушення з індивідуальною відповідальністю, і як на порушення прав людини з відповідальністю держави.

redress.org

 [redresstrust](https://www.instagram.com/redresstrust)
 [REDRESS](https://www.linkedin.com/company/redress)

REDRESS

Ending torture, seeking justice for survivors